

پیامدهای امنیتی جنگ روسیه و اوکراین بر غرب آسیا با تأکید بر ج.ا.ایران

دکتر افشین متقی^۱ رسول افتخاری^۲ آرش قربانی سپهر^۳ نعمت‌الله نظامیوند چگینی^۴

This is an open access article under the CC BY license (<https://creativecommons.org/licenses/by/4.0/>).

چکیده

جنگ روسیه و اوکراین پیامدها و تأثیرات به سزایی را برای اقتصاد بین‌الملل از جمله ایالات متحده، اتحادیه اروپا و سایر مناطق جغرافیایی در پی داشته است. پژوهش حاضر با روش آینده پژوهی به دنبال پاسخ به این پرسش است که پیامدهای امنیتی جنگ روسیه و اوکراین بر غرب آسیا و ایران چه خواهد بود؟ هدف این پژوهش شناسایی جامع پیامدهای امنیتی جنگ روسیه و اوکراین بر غرب آسیا و ج.ا.ایران می‌باشد. روش پژوهش در این طرح، روش آمیخته (کمی - کیفی) می‌باشد. یافته‌ها نشان می‌دهد که شاخص A2 (تأثیر بر زنجیره تامین و بازار مالی (تورم بالا و افزایش بی‌رویه قیمت‌ها) در رتبه اول تأثیرگذاری مستقیم و غیرمستقیم قرار گرفته است. شاخص A11 (افزایش مهاجرت آوارگان جنگ) در رتبه دوم تأثیرگذاری مستقیم و غیرمستقیم قرار گرفته است. شاخص A3 (تأثیر بر منابع غذایی (کمیت و کیفیت) در رتبه سوم تأثیرگذاری مستقیم و رتبه چهارم غیرمستقیم قرار گرفته است. نتیجه این است که اختلافات ژئوپلیتیکی و جنگ اثرات اقتصادی، سیاسی، فرهنگی و امنیتی بر سایر کشورها دارد. درگیری روسیه و اوکراین نشان داده است که اعمال تحریم‌ها علیه یک کشور متخاصم بهترین پاسخ نیست، زیرا تأثیرات سرریزی بر کشورهای غیر درگیر دارد، به ویژه زمانی که کشورهای متخاصم شرکای تجاری کشورهای غیر درگیری

^۱ استاد جغرافیای سیاسی، علوم جغرافیایی، دانشگاه خوارزمی، تهران، ایران. نویسنده مسئول. ایمیل:

a.mottaghi@khu.ac.ir

^۲ کارشناسی ارشد جغرافیای سیاسی، دانشکده علوم جغرافیایی، دانشگاه خوارزمی، تهران، ایران.

^۳ کارشناسی ارشد جغرافیای سیاسی، دانشکده علوم جغرافیایی، دانشگاه خوارزمی، تهران، ایران.

^۴ کارشناسی ارشد جغرافیای سیاسی، دانشگاه آزاد اسلامی، واحد رشت، رشت، ایران.

هستند. از این رو، رهبران سیاسی باید تلاش کنند تا از رویارویی‌هایی مانند تقابل بین اوکراین و روسیه اجتناب کنند و باید از گفتگو به عنوان مکانیزمی برای حل مناقشه استفاده کنند.

کلید واژگان: جنگ، روسیه، اوکراین، غرب آسیا، ایران.

مقدمه

کشور اوکراین به دلیل موقعیت ژئوپلیتیکی ویژه خود، همواره در محاسبات سیاست خارجی روسیه و ایالات متحده جایگاهی راهبردی داشته است. بحران کنونی میان روسیه و اوکراین ریشه در مجموعه‌ای از عوامل تاریخی، امنیتی و سیاسی دارد و تقلیل آن صرفاً به موضوع گسترش ناتو به شرق، نمی‌تواند تمامی ابعاد پیچیده این منازعه را توضیح دهد. اوکراین طی سال‌های گذشته یکی از بازیگران مؤثر در معادلات امنیتی اروپا و حتی نظم امنیتی جهانی بوده، هرچند در بسیاری از مقاطع اهمیت آن نادیده گرفته شده است. امروز این کشور به صحنه تقابل دوباره قدرت‌های بزرگ تبدیل شده؛ رقابتی که به باور بسیاری از تحلیلگران، در دهه‌های آینده نیز بر روابط بین‌الملل سایه خواهد افکند. در این چارچوب، روسیه بر این باور است که پیوستن اوکراین به ناتو تهدیدی مستقیم علیه امنیت ملی این کشور محسوب می‌شود، زیرا احتمال استقرار زیرساخت‌ها و پایگاه‌های نظامی غرب در نزدیکی مرزهای روسیه را افزایش می‌دهد.

از نگاه مسکو، گسترش ناتو به سوی شرق می‌تواند زمینه‌ساز استقرار تسلیحات و تجهیزات نظامی در خاک اوکراین باشد؛ امری که به زعم روسیه ظرفیت تهدیدآفرینی علیه این کشور را بالا می‌برد. بر همین اساس، کرملین معتقد است جلوگیری از عضویت اوکراین در ناتو برای حفظ امنیت، حاکمیت و ثبات راهبردی روسیه ضروری است. در مقابل، ایالات متحده، متحدان اروپایی آن و سازمان ناتو تأکید دارند که اوکراین به عنوان کشوری مستقل حق دارد درباره جهت‌گیری‌های سیاست خارجی و ترتیبات امنیتی خود تصمیم بگیرد. آنان عضویت احتمالی

اوکراین در ناتو را تصمیمی مشروع و منطبق با اصل حاکمیت ملی می‌دانند و بر حق انتخاب آزادانه کشورها در پیوستن به ائتلاف‌های بین‌المللی تأکید می‌کنند. با وجود این اختلافات، در ۲۴ فوریه ۲۰۲۲ نیروهای نظامی روسیه با ورود به خاک اوکراین، جنگی گسترده را آغاز کردند که نقض آشکار اصول حقوق بین‌الملل تلقی شد. ولادیمیر پوتین در همان روز آغاز «عملیات نظامی ویژه» را با هدف اعلامی «غیرنظامی‌سازی» اوکراین اعلام کرد. اندکی پس از این اعلام، حملات موشکی و هوایی به شهرهای مختلف از جمله پایتخت، کی‌یف، آغاز شد و تهاجم زمینی از چند محور گسترش یافت. در واکنش به این تحولات، ولودیمیر زلنسکی رئیس‌جمهور اوکراین، حکومت نظامی اعلام کرد و فرمان بسیج عمومی مردان ۱۸ تا ۶۰ ساله را صادر نمود. با گذشت یک سال از آغاز جنگ، بسیاری از تحلیلگران حوزه دفاعی و سیاست خارجی این اقدام روسیه را خطایی راهبردی از سوی کرملین ارزیابی کردند.

در این میان، برخی قدرت‌های منطقه‌ای و جهانی مانند چین، عربستان سعودی و امارات متحده عربی در موقعیتی پیچیده قرار گرفته‌اند. این کشورها از یک سو تمایلی به حمایت رسمی از روسیه ندارند و از سوی دیگر نمی‌خواهند آشکارا در کنار ناتو قرار گیرند، زیرا با هر دو طرف روابط اقتصادی مهمی دارند. اتخاذ موضع جانبدارانه می‌تواند پیامدهای بلندمدتی برای منافع اقتصادی و راهبردی آنها داشته باشد، به‌ویژه در شرایطی که روسیه یکی از بزرگ‌ترین تولیدکنندگان انرژی در جهان به شمار می‌رود و تحریم‌های گسترده غرب علیه این کشور بر بازارهای جهانی اثرگذار بوده است.

تحریم‌های اعمال‌شده علیه روسیه موجب محدودیت در صادرات انرژی این کشور شد و به کاهش عرضه نفت و گاز در بازار جهانی انجامید. در نتیجه، قیمت انرژی افزایش یافت و این امر به بالا رفتن هزینه‌های حمل‌ونقل و تولید در بسیاری از

کشورها منجر شد. افزون بر این، جنگ باعث تشدید تنش میان روسیه، ایالات متحده و ناتو گردید و شکاف‌های ژئوپلیتیکی را عمیق‌تر کرد. روابط مسکو و واشنگتن نیز که پیش‌تر تحت تأثیر رقابت‌های تاریخی قرار داشت، وارد مرحله‌ای پرتنش‌تر شد و فضای بی‌اعتمادی گسترش یافت.

در سطح کلان‌تر، روسیه و اوکراین هر دو در ساختار اقتصاد جهانی نقش مهمی ایفا می‌کنند و سهم قابل توجهی در تولید و صادرات انرژی، مواد معدنی، محصولات صنعتی و کالاهای کشاورزی دارند. جنگ میان دو کشور پیامدهای گسترده‌ای برای اقتصاد بین‌الملل، به‌ویژه در ایالات متحده و اتحادیه اروپا، به همراه داشته است. افزایش قیمت انرژی و کالاهای اساسی، تشدید فشارهای تورمی، اختلال در زنجیره‌های تأمین و نگرانی‌های امنیتی، فضای اقتصادی جهان را با بی‌ثباتی مواجه کرده است. کاهش قدرت خرید و درآمد واقعی در بسیاری از کشورها نیز به افت تقاضای جهانی برای واردات انجامیده و چشم‌انداز رشد اقتصادی را با ابهام روبه‌رو ساخته است.

به هر روی، اینکه چرا روسیه جنگ علیه اوکراین را آغاز کرده است به نگرانی‌های امنیتی این کشور برمی‌گردد اما شروع این جنگ پایانی بر تحولات در جهان نبوده است بلکه شروع تحولاتی در عرصه‌های مختلف بوده است و این جنگ پیامدهای امنیتی بسیاری بر کشورهای مختلف جهان گذاشته است. با این حال، از آنجایی که یک پیشرفت دیپلماتیک یا کاهش تنش نظامی قابل توجه در آینده نزدیک بعید است، تحریم‌های روسیه احتمالاً پابرجا خواهند ماند و گسترش خواهند یافت. در حالی که بحران اوکراین تنها تهدید امنیتی نیست که جهان با آن مواجه است، اما به دلیل پیامدهای گسترده آن برای امنیت و اقتصاد جهانی، تأثیر قابل توجهی دارد. بنابراین، پیامدهای تهاجم روسیه به اوکراین در غرب آسیا تازه احساس می‌شود و پیامدهای طولانی مدت هنوز ناشناخته است. بر این اساس پژوهش حاضر با روش

آینده پژوهی به دنبال پاسخ به این پرسش است که پیامدهای امنیتی جنگ روسیه و اوکراین بر غرب آسیا و ایران چه خواهد بود؟^۱ -

۱- مبانی نظری

اندیشمندان بسیاری تا کنون به بررسی ریشه‌های فلسفی جنگ در حوزه فلسفه سیاسی پرداخته‌اند، اما اولین تفکرات فلسفی در مورد جنگ را می‌توان در فلسفه سیاسی مردمان مشرق زمین به ویژه هندیان جست و جو کرد.

هابز ستیز انسان‌ها با یکدیگر را امری طبیعی می‌داند و تأکید می‌کند انسان‌ها به طور طبیعی در حالت جنگ به سر می‌برند. او معتقد است که بیشتر امیال و خواسته‌های فطری انسان در جهت پیکار با هم نوعانش قرار دارد و عامل تمامیت خواهی سبب می‌شود انسان در برابر هرآنچه در محیط اطرافش وجود دارد، میل به تصاحب آن داشته باشد. بنابراین، در جهانی که انسان‌ها در قالب جوامع گوناگون از یکدیگر جدا شده‌اند، یک جامعه مفروض تنها در صورت بهره‌کشی از یک یا چند کشور دیگر می‌تواند رشد یابد. نتیجه اینکه علل پیدایش جنگ در اختلاف حکومت‌ها با رقبای نهفته است (رسو، ۱۳۸۹: ۹۵)؛ (Raso, 2010: 95). ماکیاوول جنگ را با میل انسان‌ها به آزادی مرتبط می‌داند. وی بر این باور است که میل به آزادی موجب می‌شود آدمی همه ابزارهای لازم را برای تحقق آن به کار گیرد و حتی در این مسیر به محدود کردن و اسارت آزادی دیگران نیز اقدام کند. در واقع میل به آزادی، در تمایل انسان به ایجاد یک امپراتوری ارضی نمود پیدا می‌کند که هدف آن نیز توسعه قلمرو سرزمینی و حفظ آزادی‌های به دست آمده در آن است. در نتیجه تلاش برای توسعه ارضی و حفظ ای آن به دلیل تمایل آزادی خواهانه دیگران زمینه‌ساز تصادم و جنگ می‌شود (ماکیاوول، ۱۳۸۴: ۶۲)؛ (Machiavelli, 2004: 62). کلاسوویتز صرف نظر از دیدگاه‌های اخلاق‌مدارانه، جنگ را ابزار عقلانی سیاست ملی می‌داند. وی بر سه مؤلفه عقلانی، ابزار و ملی تأکید دارد. از نظر او،

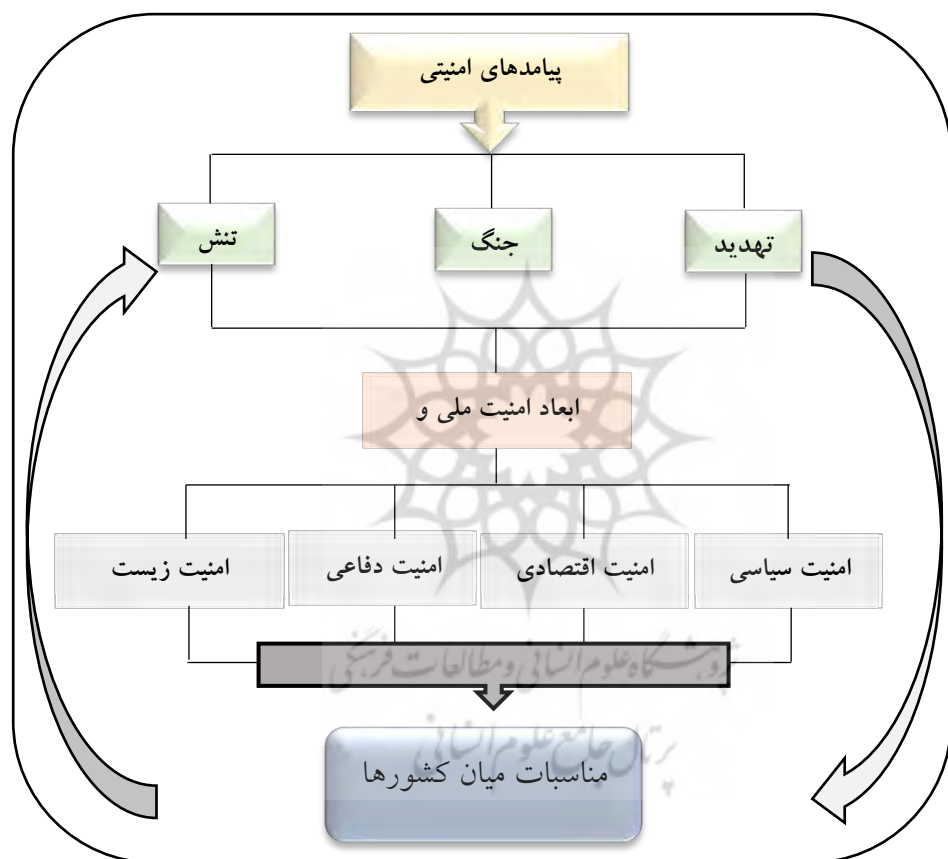
تصمیم به جنگ باید عقلانی باشد، به این معنا که بر هزینه‌ها و عواید برآورد شده جنگ مبتنی باشد. همچنین جنگ باید ابزاری باشد، یعنی برای رسیدن به هدفی انجام گیرد و هرگز به هدف جنگ، جنگیدن نباشد و استراتژی و تاکتیک‌ها باید در جهت یک هدف آن هم پیروزی باشند. سرانجام، جنگ باید ملی باشد، به این معنا که هدف آن ارتقاء منافع دولت ملی باشد و همه تلاش‌های ملت در خدمت به هدف نظامی بسیج شوند (Clausewitz, 1968).

موازنه قدرت همواره یکی از دغدغه‌های اصلی نظریه پردازان در روابط بین‌الملل بوده است. در تمامی ادبیات کلاسیک موضوعاتی از جمله: منازعه، جنگ، همکاری و ائتلاف بر مبنای جلوه‌ای از موازنه قدرت شکل گرفته است. در قرن ۱۹ موازنه قدرت بین قدرت‌های بزرگ انجام می‌گرفت. این روند تا زمان شکل‌گیری ساختار دو قطبی ادامه یافت. در دوران پس از جنگ سرد، موازنه قدرت در دو سطح جهانی و منطقه‌ای مورد توجه قرار گرفته است. تغییر در ماهیت سیاست بین‌الملل منجر به شکل‌گیری گزینه‌های مختلفی در عرصه موازنه قدرت شده است. موازنه منطقه‌ای یکی از اصلی‌ترین شاخص‌های سیاست قدرت در دوران پس از جنگ سرد محسوب می‌شود. از آنجا که هر گاه موازنه قدرت دچار دگرگونی شود، زمینه برای شکل‌گیری منازعه و جنگ به وجود می‌آید (Walt, 2013: 133-134).

در سال ۱۹۸۷، والت نظریه موازنه تهدید خود را به عنوان اصلاح عمده رویکرد کلاسیک والتز (۱۹۷۹) معرفی کرد. او ابتدا بر تعادل و راه اندازی باند متمرکز شد (Walt, 1985: 12) و سپس با عدم تمرکز انحصاری بر واحدهای نیرو مانند قابلیت‌های نظامی یا تهاجمی، بلکه همچنین بر تهدیدها، یک مشارکت جدید قانع‌کننده در این نظریه ارائه کرد (Walt, 1990: 25-26): «دولت‌هایی که به عنوان تهاجمی تلقی می‌شوند، احتمالاً دیگران را تحریک می‌کنند تعادل در برابر آنها» (Walt, 1990: 25).

کراتوچویل (۲۰۰۴) مفروضات اساسی نظریه موازنه تهدید را به تحلیل سیاست خارجی روسیه منتقل کرد و مدلی را ایجاد کرد که درک تهدید، ساخت

تهدید و واکنش به تهدید را گرد هم می آورد. سرانجام، یتو (۲۰۰۶) با تحلیل مداخلات ایالات متحده در خلیج فارس، پتانسیل پیش آگهی موازنه قدرت را با نظریه موازنه تهدید مقایسه کرد. او شواهدی پیدا کرد که نشان می داد نظریه موازنه تهدید بسیار بهتر از نظریه موازنه قدرت عمل می کند.

شکل ۱. مدل مفهومی تحقیق (منبع: نگارندگان، ۱۴۰۳)

Figure 1. Research conceptual model (source: authors, 2023)

۲- روش پژوهش

در چند دهه گذشته، شناخت روندهایی که آینده را می سازند به طور چشم-گیری توسط مطالعات آینده پژوهی توسعه یافته است که این مطالعات طیف

وسعی از روش‌ها و تکنیک‌هایی که قابلیت کشف آنچه در پیش‌رو نهفته است را در قالب یک روش سامانمند، دقیق و جامع دربرمی‌گیرند. از طرفی شناخت دقیق‌تر وضعیت آینده نیز در گرو کاربست روشی مناسب برای کشف آینده است (صفایی - پور و شنبه پور مادون، ۱۳۹۹: ۴)؛ (Safaipour & Shanbepour, 2019: 4). بر این بنیان، آینده پژوهی دانش تحلیل، طراحی و برپایی هوشمندانه آینده است، که به ما می‌آموزد در مواجهه با پدیده ناموجودی به نام آینده چگونه برخورد کنیم. آینده پژوهی در حقیقت دانش و معرفت شکل بخشیدن به آینده؛ به گونه‌ای آگاهانه، فعالانه و پیش‌دستانه و با مشخصه‌هایی همچون: تمرکز روی موضوعات بلندمدت، متعهد به نتایج و سیستماتیک بودن است. همانگونه که پژوهش‌های تاریخی (گذشته پژوهی) به دنبال شرح حوادث و اتفاق‌های گذشته و کشف دلایل رخ دادن آنها است، آینده پژوهی به دنبال درک نیروهای نهفته و خفته زمان حاضر و امکان رخدادهای آینده است (باباغبی ازغندی، ۱۳۸۹: ۸۳)؛ (Babaghibi Azghandi, 2009: 83).

این مقاله آمیخته از نوع تحقیقات (کمی - کیفی) می‌باشد. از این‌رو، در جهت پاسخ‌دهی به پرسش پژوهش، شاخص‌های آن به کمک مصاحبه چند مرحله‌ای با ۵ نفر از نخبگان و صاحب‌نظران و پنل نخبگانی استخراج شده است و بر اساس تحلیل ساختاری پالایش شده است. ترسیم آینده بر اساس همین شاخص‌ها صورت گرفته است. لذا برای غربال‌سازی این شاخص‌ها از روش دلفی (Delphi) بهره گرفته شده است. تحلیل ساختاری در این پرسش به کمک نرم‌افزار (MicMac) در جهت پالایش شاخص‌ها و متغیرها در راستای آینده‌نگاری صورت گرفته است که آینده ارائه شده نیز از نظر نوع‌شناسی، اکتشافی می‌باشد. در نهایت با شناسایی و استخراج مؤلفه‌های مرتبط و انتخاب اعضای پنل بر اساس تخصص، مؤلفه‌هایی که امتیاز لازم را کسب نکردند از پرسشنامه حذف شدند و پرسشنامه نهایی طراحی شده در قالب (عدد صفر؛ بی‌تأثیر)، (عدد یک؛ تأثیر کم)، (عدد دو؛ تأثیر متوسط)، (عدد سه؛ تأثیر زیاد)، در اختیار پاسخ‌دهندگان قرار داده شد تا نسبت به هر مؤلفه

امتیاز دهند. بر این اساس جامعه آماری این پژوهش ۲۰ کارشناس و متخصص خبره در مسئله مورد پژوهش است.

سن	تعداد	جنسیت	تعداد	مدرک تحصیلی	تعداد	رشته تحصیلی	تعداد
۲۰- ۳۰	۷	مرد	۱۶	دانشجوی دکتری	۵	جغرافیای سیاسی	۱۰
۳۰- ۴۰	۱۰	زن	۴	دکتری	۱۳	آینده پژوهی	۳
۴۰- ۵۰	۲	-	-	پسادکتری	۲	علوم سیاسی	۵
۵۰- ۶۰	۱	-	-	-	-	تاریخ	۲
جمع	۲۰	-	۲۰	-	۲۰	جمع	۲۰

جدول ۱. اطلاعات توصیفی جامعه آماری (منبع: نگارندگان، ۱۴۰۳)

Table 1. Descriptive information of the statistical community (source: authors, 2023)

۳- یافته‌های تحقیق

در این پژوهش بعد از شناسایی پیامدهای امنیتی جنگ روسیه و اوکراین بر غرب آسیا و ایران از طریق مصاحبه با نخبگان و روش دلفی سپس از طریق نرم‌افزار MICMAC، ماتریس اثرات متقاطع را با استفاده از نظر نخبگان و مدیران اجرایی شکل داده و با دادن امتیازدهی به مؤلفه‌های مورد نظر بر حسب میزان تأثیرگذاری و تأثیرپذیری آنها از صفر تا ۳ امتیازهایی داده شده است. لذا در تحلیل انجام گرفته، ابعاد ماتریس در نرم‌افزار میک‌مک 20×20 بوده و تعداد تکرارها ۲ بار در نظر گرفته شده است. همچنین تأثیر هر یک از متغیرهای ستون عمودی (تأثیرگذار) بر ستون افقی (تأثیرپذیر) مورد بررسی قرار گرفته است. شاخص پُرشدگی ماتریس نیز $87/5$ درصد است که این میزان نشان‌دهنده آن است که بیش از 87 درصد، موارد بر یکدیگر تأثیر گذاشته‌اند. از مجموع 350 رابطه؛ 50 رابطه دارای اثرات متقاطع (۰)، 85 رابطه دارای اثرات متقاطع (۱)، 129 رابطه دارای اثرات متقاطع (۲) و 136 رابطه دارای اثرات متقاطع (۳) هستند. این نتایج بیانگر آن است که تعداد روابط با اثرگذاری زیاد نسبت به سایر روابط بیشتر است و روابط با شدت کم، درصد کمی را از مجموع روابط تشکیل داده است.

شاخص	ابعاد ماتریس	تعداد تکرار	صفر	یک	دو	سه	P	جمع	درصد پُرشدگی
مقدار	20×20	۲	۵۰	۸۵	۱۲۹	۱۳۶	۰	۳۵۰	$87/5$

جدول ۲. تحلیل اولیه داده‌های ماتریس اثرات متقابل (منبع: محاسبات نگارندگان، ۱۴۰۳)

Table 2. Initial analysis of the data of the mutual effects matrix (source: authors' calculations, 2023)

ماتریس این پژوهش بر اساس شاخص‌های آماری با ۲ بار چرخش از مطلوبیت و بهینه‌شدگی ۹۳ درصد در بخش تأثیرگذاری و ۹۵ درصد در بخش تأثیرپذیری برخوردار بوده که حاکی از روایی بالای پرسشنامه و پاسخ‌های آن است.

محدوده	تأثیرپذیری	تأثیرگذاری	چرخش
غرب آسیا و ایران (پیامدهای جنگ روسیه و اوکراین)	٪۹۵	٪۹۳	۱
	٪۱۰۰	٪۱۰۰	۲

جدول ۳. درجه مطلوبیت و بهینه‌شدگی ماتریس (منبع: محاسبات نگارندگان، ۱۴۰۳)

Table 3. The degree of desirability and optimization of the matrix
(source: authors' calculations, 2023)

در ماتریس تحلیل ساختاری، جمع اعداد سطرهای هر متغیر به‌عنوان میزان تأثیرپذیری و جمع ستون‌های هر متغیر میزان تأثیرگذاری آن متغیر را نشان می‌دهد. بر اساس نتایج تحلیلی این ماتریس، «گسترش بیماری‌های روانی و روحی در منطقه، خطر گسترش فقر و گرسنگی، کاهش گردشگری به واسطه ناآرامی و ناامنی در منطقه» کمترین تأثیرپذیری و «تحریم همه‌جانبه ایران توسط اتحادیه اروپا به واسطه فروش پهپاد به روسیه در جنگ با اوکراین، قاچاق تسلیحات از اوکراین به سمت غرب آسیا، تداوم جنگ و استمرار تنش در منطقه» بیشترین تأثیرپذیری را بر وضعیت جنگ روسیه و اوکراین بر غرب آسیا و ایران داشته‌اند.

همچنین «تأثیر بر زنجیره تامین و بازار مالی (تورم بالا و افزایش بی‌رویه قیمت‌ها)، افزایش مهاجرت آوارگان جنگ، بروز احساس ناامنی و سایه جنگ بر سر کشورهای منطقه، تأثیر بر منابع غذایی (کمیت و کیفیت) بیشترین تأثیرگذاری و «افزایش بودجه و تقویت صنایع نظامی کشورهای منطقه، استقرار سلاح‌های سنگین و ایجاد پایگاه‌های نظامی آمریکا در منطقه جهت پشتیبانی از اوکراین»

کمترین تأثیرگذاری را بر وضعیت جنگ روسیه و اوکراین بر غرب آسیا و ایران داشته‌اند.

ردی ف	پیامد	متغیرها		اثرات مستقیم		اثرات غیرمستقیم	
		تأثیر بر	تأثیر بر	تأثیرگذاری	تأثیرپذیری	تأثیرگذاری	تأثیرپذیری
۱	بسیارمدهای جنگ روسیه و اوکراین	A1	تأثیر بر بازار نفت و گاز (انرژی)	۳۴	۳۹	۵۳۶۸۳	۴۷۴۳۲
۲		A2	تأثیر بر زنجیره تامین و بازار مالی (تورم بالا و افزایش بی‌رویه قیمت‌ها)	۴۰	۴۴	۶۰۵۹۱	۵۶۴۶۶
۳		A3	تأثیر بر منابع غذایی (کمیت و کیفیت)	۳۴	۴۲	۵۷۳۸۱	۴۵۲۶۶
۴		A4	ایجاد تنش با	۴۸	۴۰	۵۴۶۹۵	۷۰۳۶۷

					غرب میان کشورها ی همکار با روسیه در جنگ با اوکراین	
۴۷۵۷۹	۵۸۱۳۶	۳۵	۴۲	A5	احیای تهدیدات هسته‌ای	۵
۵۲۰۷۸	۵۸۱۹۰	۳۸	۴۲	A6	حضور عناصر تروریست تی کشورها ی منطقه در اوکراین و بازگشت آنها به منطقه و ایجاد ناامنی	۶

					تأثيرات منفی بر کشورها ی منطقه و ج.ا.ایران	
۵۴۴۳۷	۷۰۲۱۷	۴۰	۵۲	A7	تداوم جنگ و استمرار تنش در منطقه	۷
۳۸۹۵۳	۶۰۰۳۱	۲۸	۴۱	A8	افزایش بودجه و تقویت صنایع نظامی کشورها ی منطقه	۸
۴۴۱۵۷	۵۷۷۴۷	۳۲	۴۲	A9	رشد صادرات و واردات تسلیحات نظامی	۹

۵۲۲۷۹	۵۷۲۸۳	۳۸	۴۲	A1 0	تشدید تلفات انسانی و تخریب محیط زیست	۱۰
۵۹۴۰۶	۳۱۲۹۰	۴۳	۲۵	A1 1	افزایش مهاجرت آوارگان جنگ	۱۱
۵۱۸۳۹	۴۷۱۷۷	۳۷	۳۳	A1 2	بحران انرژی در منطقه	۱۲
۵۷۰۸۱	۱۲۴۲۸	۴۱	۱۰	A1 3	گسترش بیماری- های روانی و روحي در منطقه	۱۳
۵۷۲۹۲	۳۰۵۵۴	۴۱	۲۱	A1 4	کاهش گردشگر ی به واسطه	۱۴

					ناآرامی و ناامنی در منطقه	
۴۹۹۳۹	۷۱۶۲۱	۳۶	۵۳	A1 5	قاچاق تسلیحات از اوکراین به سمت غرب آسیا	۱۵
۵۰۸۹۴	۲۶۰۸۳	۳۶	۲۱	A1 6	خطر گسترش فقر و گرسنگی	۱۶
۴۸۶۳۸	۷۷۵۶۲	۳۵	۵۷	A1 7	تحریم همه جانبه ایران توسط اتحادیه اروپا به واسطه فروش پهپاد به	۱۷

					روسیه در جنگ با اوکراین	
۵۷۸۷۴	۵۳۳۰۰	۴۲	۴۰	A1 8	بروز احساس ناامنی و سایه جنگ بر سر کشورها ی منطقه	۱۸
۴۳۱۵۵	۵۶۳۳۰	۳۱	۴۰	A1 9	استقرار سلاح- های سنگین و ایجاد پایگاه- های نظامی آمریکا در منطقه جهت پشتیبانی	۱۹

					از اوکراین	
۴۵۷۲۷	۴۸۸۵۲	۳۳	۳۴	A2 0	کاهش روابط دیپلماتی ک میان موافقان و مخالفان جنگ روسیه و اوکراین در منطقه	۲۰
۷۵۱	۷۵۱	۷۵۱	۷۵۱	جمع کل متغیرها		

جدول ۴. میزان اثرگذاری و اثرپذیری عوامل مستقیم و غیرمستقیم (منبع: محاسبات نگارندگان، ۱۴۰۳)

Table 4. The degree of effectiveness and effectiveness of direct and indirect factors
(source: authors' calculations, 2023)

در مرحله بعدی برای به دست آوردن پیشران‌های کلیدی به تحلیل پایداری و ناپایداری سیستم پرداخته می‌شود. در این مرحله، همانگونه که توضیح داده شد، نحوه پراکنش متغیرها وضعیت پایداری و ناپایداری سیستم را تعیین می‌کند. آنچه از وضعیت صفحه پراکندگی پیامدهای امنیتی جنگ روسیه و اوکراین بر غرب آسیا و ایران می‌توان فهمید وضعیت ناپایداری سیستم است. بیشتر متغیرها در اطراف محور قطری صفحه پراکنده‌اند. به غیر از چند عامل محدود که نشان می‌دهند دارای تأثیرگذاری بالایی در سیستم هستند، بقیه متغیرها از وضعیت تقریباً مشابهی نسبت به یکدیگر برخوردارند. بنا بر آنچه که در قسمت‌های پیشین گفته

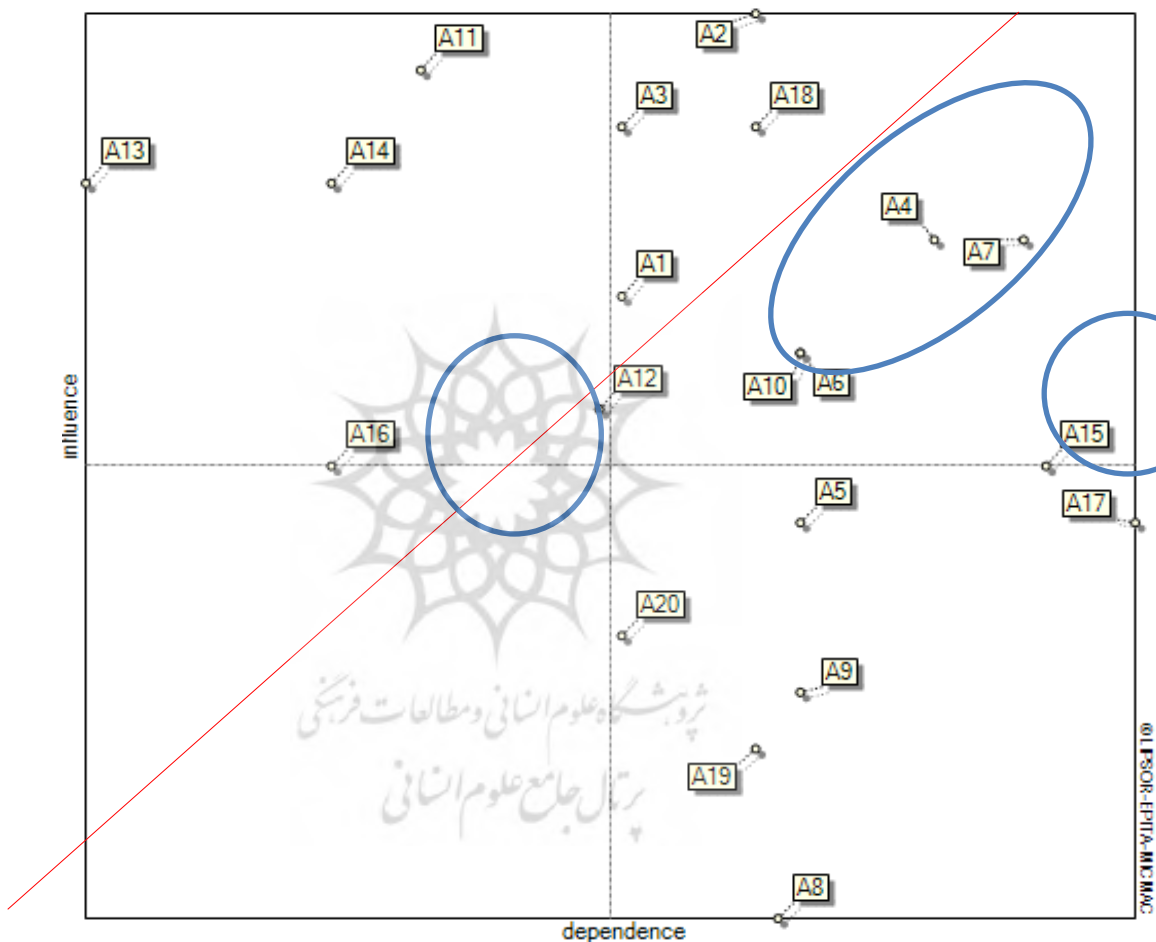
شد، با توجه به وضعیت ناپایداری سیستم ۵ نوع متغیر شامل: متغیرهای تعیین کننده یا تأثیرگذار، متغیرهای دوجهی، متغیرهای تنظیمی، متغیرهای تأثیرپذیر یا نتیجه، متغیرهای مستقل در این سیستم قابل شناسایی است.

"متغیرهای تعیین کننده یا تأثیرگذار" به عنوان متغیرهای ورودی، اصلی ترین متغیرهای تأثیرگذارند که میزان تأثیرپذیری آنها به نسبت تأثیرگذاریشان بسیار کمتر است. آنها در ناحیه شمال غرب صفحه پراکندگی قرار دارند و پایداری سیستم نیز به شدت به آنها وابسته است. این متغیرها به عنوان متغیرهای کلیدی و تعیین کننده رفتار سیستم محسوب می شوند. در بین ۲۰ عامل مورد مطالعه مجموعاً ۴ متغیر از گروه های مختلف جزء متغیرهای تأثیرگذار یا تعیین کننده شناسایی شدند. افزایش مهاجرت آوارگان جنگ (A11)، گسترش بیماری های روانی و روحی در منطقه (A13)، کاهش گردشگری به واسطه ناآرامی و ناامنی در منطقه (A14)، خطر گسترش فقر و گرسنگی (A16)، به عنوان متغیر تأثیرگذار به دست آمد.

نوع بعدی متغیرها در گراف تأثیرگذاری و تأثیرپذیری، "متغیرهای دوجهی" هستند. این متغیرها از تأثیرگذاری و تأثیرپذیری بالایی برخوردار هستند و هر عملی بر روی آنها واکنش سایر متغیرها را ایجاد خواهد کرد. این متغیرها را می توان به دو دسته متغیرهای ریسک و متغیرهای هدف تقسیم بندی نمود. در بین عوامل مورد بررسی مجموعاً ۹ متغیر از گروه های مختلف جزء متغیرهای دوجهی شناسایی شدند که ۹ متغیر جزو متغیرهای ریسک و ۱ متغیر به عنوان متغیرهای هدف انتخاب شدند. عوامل ریسک شامل؛ تاثیر بر بازار نفت و گاز (انرژی) (A1)، تاثیر بر زنجیره تامین و بازار مالی (تورم بالا و افزایش بی رویه قیمت ها) (A2)، تاثیر بر منابع غذایی (کمیت و کیفیت) (A3)، ایجاد تنش با غرب میان کشورهای همکار با روسیه در جنگ با اوکراین (A4)، حضور عناصر تروریستی کشورهای منطقه در اوکراین و بازگشت آنها به منطقه و ایجاد ناامنی تاثیرات منفی بر کشورهای

منطقه و ج.ا.ایران (A6)، تداوم جنگ و استمرار تنش در منطقه (A7)، تشدید تلفات انسانی و تخریب محیط زیست (A10)، بروز احساس ناامنی و سایه جنگ بر سر کشورهای منطقه (A18)، می باشد. همچنین عوامل هدف؛ قاچاق تسلیحات از اوکراین به سمت غرب آسیا (A15) می باشد.

Direct influence/dependence map

شکل ۲: پراکنش متغیرها در پلان تأثیرگذاری و تأثیرپذیری (مستقیم) (منبع: یافته‌های

نگارندگان، ۱۴۰۳)

Figure 2: Distribution of variables in the plan of influence and effectiveness (direct)

(source: authors' findings, 2023)

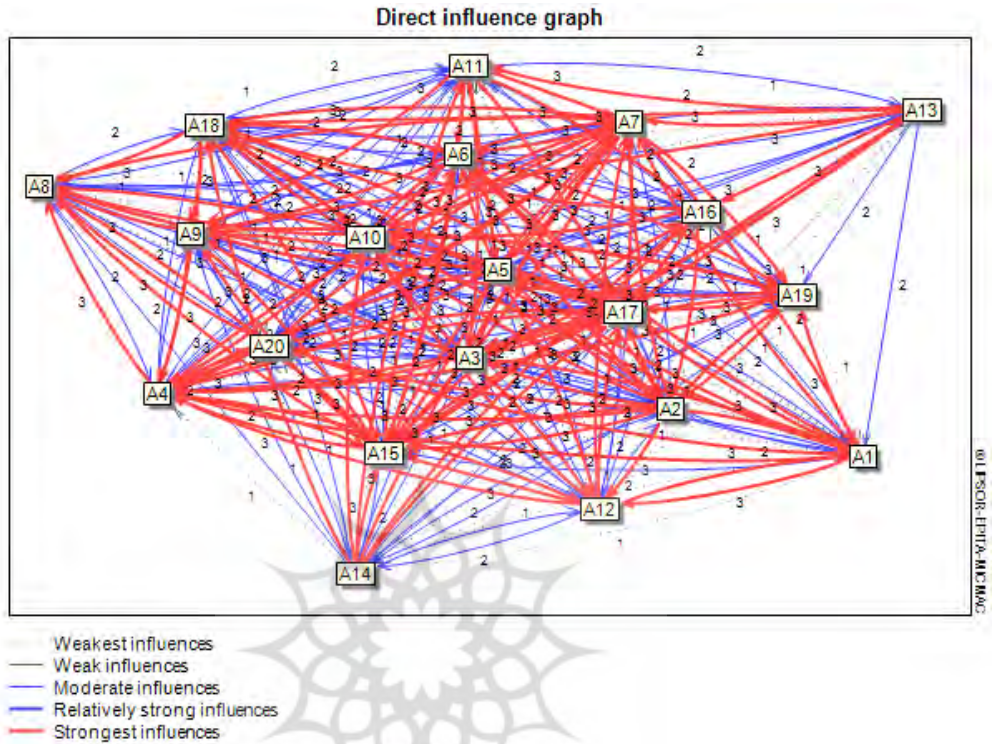
"متغیرهای تنظیمی" در اطراف مرکز ثقل نمودار قرار دارند و در برخی مواقع به‌عنوان متغیرهای اهرمی ثانویه (متغیرهای هدف ضعیف و متغیرهای ریسک ضعیف) عمل می‌کنند. در گراف تأثیرگذاری و تأثیرپذیری تنها یک عامل متغیر تنظیمی می‌باشد؛ بحران انرژی در منطقه (A12).

نوع بعدی متغیرهای شناسایی شده، "متغیرهای تأثیرپذیر یا نتیجه" هستند. جایگاه این متغیرها در نمودار، جنوب شرقی پلان تأثیرگذاری - تأثیرپذیری است. این متغیرها دارای تأثیرگذاری بسیار پایین و تأثیرپذیری بسیار بالا هستند. در پژوهش حاضر؛ احیای تهدیدات هسته‌ای (A5)، افزایش بودجه و تقویت صنایع نظامی کشورهای منطقه (A8)، رشد صادرات و واردات تسلیحات نظامی (A9)، تحریم همه جانبه ایران توسط اتحادیه اروپا به واسطه فروش پهپاد به روسیه در جنگ با اوکراین (A17)، استقرار سلاح‌های سنگین و ایجاد پایگاه‌های نظامی آمریکا در منطقه جهت پشتیبانی از اوکراین (A19)، کاهش روابط دیپلماتیک میان موافقان و مخالفان جنگ روسیه و اوکراین در منطقه (A20)، به‌عنوان متغیرهای تأثیرپذیر یا نتیجه به دست آمدند.

آخرین متغیرهای شناسایی شده در گراف تأثیرگذاری و تأثیرپذیری عوامل مورد بررسی، "متغیرهای مستقل" هستند؛ این متغیرها دارای میزان تأثیرگذاری و تأثیرپذیری پایینی هستند که در قسمت جنوب غربی صفحه پراکندگی متغیرها قرار گرفته‌اند. در این پژوهش هیچ متغیر مستقلاً وجود ندارد.

چگونگی و نحوه روابط مستقیم و غیرمستقیم هرکدام از متغیرهای شناسایی شده در نرم‌افزار میک‌مک، در پوشش ۱۰۰ درصد مورد تحلیل قرار گرفتند. هر کدام از این پوشش‌ها، روابط ضعیف، میانه و قوی بین متغیرها را نشان می‌دهد. چون پوشش ۱۰۰ درصد تمامی تأثیرات، متغیرها را از بسیار قوی تا بسیار ضعیف

نشان می‌دهد، در این قسمت گراف اثرگذاری عوامل با پوشش ۱۰۰ درصد نشان داده می‌شود.

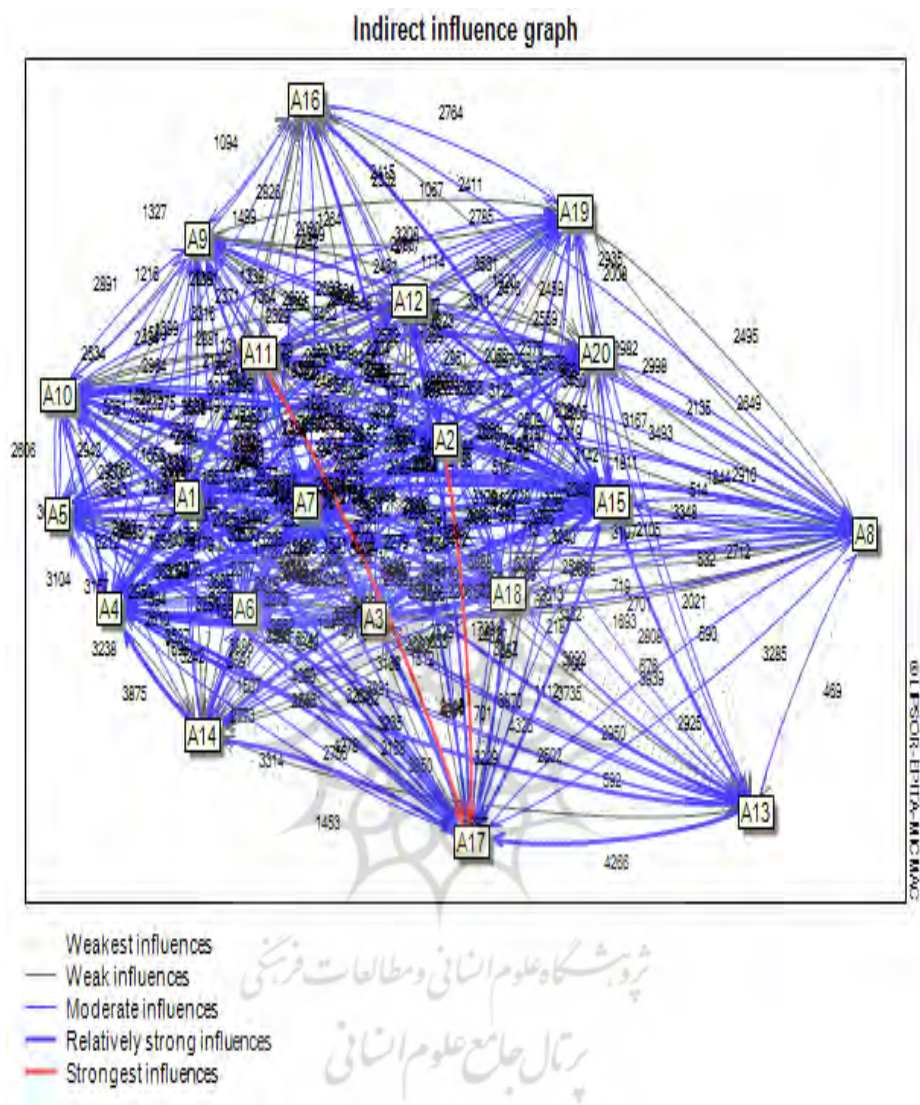

شکل ۳: گراف چرخه اثرگذاری مستقیم با پوشش ۱۰۰ درصد عوامل (منبع: یافته‌های

نگارندگان، ۱۴۰۳)

Figure 3: Graph of the direct impact cycle with 100% coverage of factors (source: authors' findings, 2023)

همانطور که در گراف چرخه اثرگذاری مستقیم قابل مشاهده است، بین پیامدهای امنیتی جنگ روسیه و اوکراین بر غرب آسیا و ایران در بسیاری از مسیرها رابطه قوی برقرار است و در رابطه برخی دیگر از پیامدها تأثیرات نسبتاً قوی برقرار است.

شکل ۴: گراف چرخه اثرگذاری غیرمستقیم با پوشش ۱۰۰ درصد عوامل (منبع: یافته‌های

نگارندگان، ۱۴۰۳)

Figure 4: Graph of the cycle of indirect influence with 100% coverage of factors (source: authors' findings, 2023)

همچنین همانطور که در گراف چرخه اثرگذاری غیرمستقیم نیز قابل مشاهده می‌باشد، بین بسیاری از پیامدهای امنیتی جنگ روسیه و اوکراین بر غرب آسیا و

ایران ارتباط نسبتاً قوی برقرار است و تنها میان پیشران‌های A2، A11 و A17 در یک مسیر دارای قوی‌ترین تأثیرات برقرار است.

بر این اساس، با اتکاء به یافته‌های جداول ۲ تا ۴ و شکل‌های ۲ تا ۳۴، نیروهای پیشران کلیدی به لحاظ تأثیرگذاری مستقیم و غیرمستقیم به صورت جدول ۵ قابل ارائه خواهد بود.

رتبه بدست آمده		امتیاز نهایی بدست آمده		متغیرها	
تأثیرگذاری غیرمستقیم	تأثیرگذاری مستقیم	تأثیرگذاری غیرمستقیم	تأثیرگذاری مستقیم		
۱	۱	۵۱۳	۵۵۵	A2	تأثیر بر زنجیره تامین و بازار مالی (تورم بالا و افزایش بی‌رویه قیمت‌ها)
۲	۲	۵۷۲	۵۷۲	A11	افزایش مهاجرت آوارگان جنگ
۴	۳	۵۵۷	۵۵۹	A3	تأثیر بر منابع غذایی (کمیت و کیفیت)
۳	۴	۵۵۳	۵۵۹	A18	بروز احساس نامنی و سایه جنگ بر سر کشورهای منطقه
۶	۵	۵۵۲	۵۴۵	A13	گسترش بیماری‌های روانی و روحی در منطقه
۵	۶	۵۵۰	۵۴۵	A14	کاهش گردشگری به واسطه ناآرامی و نامنی در منطقه

۷	۷	۵۲۷	۵۳۲	A4	ایجاد تنش با غرب میان کشورهای همکار با روسیه در جنگ با اوکراین
۸	۸	۵۲۴	۵۳۲	A7	تداوم جنگ و استمرار تنش در منطقه
۹	۹	۵۱۷	۵۱۹	A1	تأثیر بر بازار نفت و گاز (انرژی)
۱۱	۱۰	۵۰۳	۵۰۵	A6	حضور عناصر تروریستی کشورهای منطقه در اوکراین و بازگشت آنها به منطقه و ایجاد ناامنی تأثیرات منفی بر کشورهای منطقه و ج.ا.ایران
۱۰	۱۱	۵۰۱	۵۰۵	A10	تشدید تلفات انسانی و تخریب محیط زیست
۱۲	۱۲	۴۹۹	۴۹۲	A12	بحران انرژی در منطقه
۱۴	۱۳	۴۹۰	۴۷۹	A15	قاچاق تسلیحات از اوکراین به سمت غرب آسیا
۱۳	۱۴	۴۸۱	۴۷۹	A16	خطر گسترش فقر و گرسنگی

۱۶	۱۵	۴۶۸	۴۶۶	A5	احیای تهدیدات هسته‌ای
۱۵	۱۶	۴۵۸	۴۶۶	A17	تحریم همه جانبه ایران توسط اتحادیه اروپا به واسطه فروش پهپاد به روسیه در جنگ با اوکراین
۱۷	۱۷	۴۴۰	۴۳۹	A20	کاهش روابط دیپلماتیک میان موافقان و مخالفان جنگ روسیه و اوکراین در منطقه
۱۸	۱۸	۴۲۵	۴۲۶	A9	رشد صادرات و واردات تسلیحات نظامی
۱۹	۱۹	۴۱۵	۴۱۲	A19	استقرار سلاح‌های سنگین و ایجاد پایگاه‌های نظامی آمریکا در منطقه جهت پشتیبانی از اوکراین
۲۰	۲۰	۳۷۵	۳۷۲	A8	افزایش بودجه و تقویت صنایع نظامی کشورهای منطقه

جدول ۵. رتبه‌بندی پیامدهای امنیتی جنگ روسیه و اوکراین بر غرب آسیا و ایران (منبع:

محاسبات نگارندگان، ۱۴۰۳)

Table 5. Ranking of the security consequences of the war between Russia and Ukraine on West Asia and Iran (source: authors' calculations, 2023)

بر حسب ماتریس اثرگذاری مستقیم و غیرمستقیم می‌توان گفت که شاخص A2 (تأثیر بر زنجیره تامین و بازار مالی (تورم بالا و افزایش بی‌رویه قیمت‌ها) در رتبه اول تأثیرگذاری مستقیم و غیرمستقیم قرار گرفته است. شاخص A11 (افزایش مهاجرت آوارگان جنگ) در رتبه دوم تأثیرگذاری مستقیم و غیرمستقیم قرار گرفته است. شاخص A3 (تأثیر بر منابع غذایی (کمیت و کیفیت)) در رتبه سوم تأثیرگذاری مستقیم و رتبه چهارم غیرمستقیم قرار گرفته است. شاخص A18 (بروز احساس ناامنی و سایه جنگ بر سر کشورهای منطقه) در رتبه چهارم تأثیرگذاری مستقیم و رتبه سوم غیرمستقیم قرار گرفته است. شاخص A13 (گسترش بیماری‌های روانی و روحی در منطقه) در رتبه پنجم تأثیرگذاری مستقیم و رتبه ششم غیرمستقیم قرار گرفته است. همچنین جابجایی ماتریس‌ها از لحاظ رتبه‌بندی در بخش تأثیرگذاری مستقیم و غیرمستقیم در شکل ۴ قابل مشاهده است. شکل زیر نشان می‌دهد که تغییرات جایگاه پیامدهای امنیتی جنگ روسیه و اوکراین به چه میزان است.

نتیجه‌گیری

تحقیق حاضر با هدف شناسایی پیامدهای امنیتی جنگ روسیه و اوکراین بر غرب آسیا و ایران انجام شده است. بر اساس نتایج به دست آمده از تحلیل ساختاری در نرم افزار MICMAC، ۲۰ عامل به مثابه پیامدهای مهم جنگ روسیه و اوکراین انتخاب شدند. این پیامدها به ترتیب اولویت شامل تأثیر بر زنجیره تامین و بازار مالی (تورم بالا و افزایش بی‌رویه قیمت‌ها) A1، افزایش مهاجرت آوارگان جنگ A2، تأثیر بر منابع غذایی (کمیت و کیفیت) A3، بروز احساس ناامنی و سایه جنگ بر سر کشورهای منطقه A4، گسترش بیماری‌های روانی و روحی در منطقه A5، کاهش گردشگری به واسطه ناآرامی و ناامنی در منطقه A6، ایجاد تنش با غرب میان کشورهای همکار با روسیه در جنگ با اوکراین A7، تداوم

جنگ و استمرار تنش در منطقه A8، تاثیر بر بازار نفت و گاز (انرژی) A9، حضور عناصر تروریستی کشورهای منطقه در اوکراین و بازگشت آنها به منطقه و ایجاد ناامنی تأثیرات منفی بر کشورهای منطقه و ج.ا.ایران A10، تشدید تلفات انسانی و تخریب محیط زیست A11، بحران انرژی در منطقه A12، قاچاق تسلیحات از اوکراین به سمت غرب آسیا A13، خطر گسترش فقر و گرسنگی A14، احیای تهدیدات هسته‌ای A15، حریم همه جانبه ایران توسط اتحادیه اروپا به واسطه فروش پهپاد به روسیه در جنگ با اوکراین A16، کاهش روابط دیپلماتیک میان موافقان و مخالفان جنگ روسیه و اوکراین در منطقه A17، رشد صادرات و واردات تسلیحات نظامی A18، استقرار سلاح‌های سنگین و ایجاد پایگاه‌های نظامی آمریکا در منطقه جهت پشتیبانی از اوکراین A19، افزایش بودجه و تقویت صنایع نظامی کشورهای منطقه A20، به منزله تأثیرگذارترین پیامدهای امنیتی جنگ روسیه و اوکراین بر غرب آسیا و ایران بدست آمدند.

جنگ روسیه و اوکراین به‌عنوان یک رویداد ژئوپلیتیکی چندبعدی، پیامدهای امنیتی گسترده‌ای برای غرب آسیا و ایران داشته است. بر اساس یافته‌های پژوهش، مهم‌ترین پیامدها عبارتند از: اختلال در زنجیره تأمین و تورم فزاینده، بحران مهاجرت، ناامنی غذایی، و گسترش احساس ناامنی در منطقه.

سناریوهای پیش روی جنگ روسیه و اوکراین و تأثیر آن بر غرب آسیا:

سناریوی اول: ادامه جنگ فرسایشی (محتمل‌ترین سناریو)

در این سناریو، جنگ بدون پیروزی قاطع برای هیچ‌یک از طرفین ادامه می‌یابد.

پیامدهای آن برای منطقه غرب آسیا عبارت است از:

- تداوم بی‌ثباتی در بازار انرژی و مواد غذایی؛
- افزایش فشارهای مهاجرتی به کشورهای همسایه؛
- تداوم رقابت تسلیحاتی و امنیتی‌سازی روابط.

سناریوی دوم: تشدید جنگ و گسترش دامنه آن (سناریوی بحرانی)

در صورت ورود مستقیم ناتو یا گسترش جنگ به کشورهای همسایه اوکراین:

- احتمال افزایش حضور نظامی آمریکا در غرب آسیا؛
- تشدید تحریم‌ها علیه ایران به بهانه همکاری با روسیه؛

- افزایش تنش‌های نیابتی در منطقه.

سناریوی سوم: آتش‌بس و آغاز مذاکرات (سناریوی مطلوب)

در صورت توافق سیاسی میان روسیه و اوکراین با میانجی‌گری قدرت‌های

بزرگ:

- کاهش فشار بر زنجیره تأمین جهانی؛
- بازگشت تدریجی ثبات به بازار انرژی؛
- فرصت‌سازی برای ایران در بازتعریف روابط اقتصادی و امنیتی با اوراسیا.

بر اساس این پژوهش، مهم‌ترین پیامد امنیتی و اقتصادی تهاجم روسیه به اوکراین، اختلال در زنجیره تأمین جهانی بود که خود را در قالب شوک‌های عرضه انرژی و تجارت نشان داد. این امر منجر به افزایش قیمت انرژی، قیمت کالاها و قیمت مواد غذایی شد که همگی به افزایش تورم در غرب آسیا و سراسر جهان منجر شد. نتیجه این است که اختلافات ژئوپلیتیکی و جنگ اثرات اقتصادی، سیاسی، فرهنگی و امنیتی بر سایر کشورها دارد. درگیری روسیه و اوکراین نشان داده است که اعمال تحریم‌ها علیه یک کشور متخاصم بهترین پاسخ نیست، زیرا تأثیرات سرریزی بر کشورهای غیر درگیر دارد، به ویژه زمانی که کشورهای متخاصم شرکای تجاری کشورهای غیر درگیری هستند. از این‌رو، رهبران سیاسی باید تلاش کنند تا از رویارویی‌هایی مانند تقابل بین اوکراین و روسیه اجتناب کنند

و باید از گفتگو به عنوان مکانیزمی برای حل مناقشه استفاده کنند. در ادامه نیز پیشنهادات زیر ارائه می‌گردد.

۱. **تنوع بخشی به شرکای تجاری و انرژی:** ایران باید با بهره‌گیری از ظرفیت سازمان‌هایی مانند شانگهای و بریکس، وابستگی خود به اقتصادهای متأثر از جنگ را کاهش دهد.

۲. **ایجاد ائتلاف منطقه‌ای امنیتی-اقتصادی:** با محوریت ایران، روسیه و چین، می‌توان سازوکاری برای مدیریت بحران‌های امنیتی و اقتصادی در غرب آسیا تعریف کرد.

۳. **بهره‌برداری از ظرفیت دیپلماسی عمومی و رسانه‌ای:** ایران باید روایت خود از جنگ را در افکار عمومی منطقه و جهان به گونه‌ای ارائه دهد که از امنیت‌سازی‌های منفی علیه خود جلوگیری کند.

۴. **تقویت زیرساخت‌های امنیت غذایی و اقتصادی داخلی:** با توجه به تأثیرپذیری بالای ایران از شاخص‌هایی چون A2 و A3، باید برنامه‌های فوری برای تأمین کالاهای اساسی و کنترل تورم طراحی شود.

۵. **تدوین دکترین دفاعی مبتنی بر تهدیدات نامتقارن:** با الگوگیری از جنگ اوکراین، ساختار دفاعی ایران باید به سمت جنگ‌های ترکیبی، پهبادی و سایبری بازتعریف شود.

۶. **پرهیز از پیوند راهبردی با نتیجه جنگ:** ایران باید برنامه‌های کلان خود را مستقل از نتایج جنگ اوکراین تعریف کند تا در صورت تغییر معادلات، دچار شوک راهبردی نشود.

منابع:

۱. باباغیبی ازغندی، علیرضا. (۱۳۸۹). آینده پژوهی؛ رهیافتی نو در مدیریت جامع حمل و نقل شهری. فصلنامه مطالعات مدیریت ترافیک، (۵) ۱۶، ۷۷-۱۰۰.
۲. باقری، حسین، اسلامی، روح الله. (۱۳۹۳). توانمندی نظامی امارات عربی متحده و تاثیر آن بر امنیت ملی ج.ا. ایران. فصلنامه مدیریت و پژوهش‌های دفاعی دانشکده و پژوهشکده دفاعی (دافوس)، (۱۳) ۷۷، ۳۳-۷۲.
۳. درج، حمید. (۱۴۰۱). تأثیر جنگ ۲۰۲۲ روسیه و اوکراین بر اقتصاد بین‌الملل. فصلنامه مطالعات آسیای مرکزی و قفقاز، (۲۸) ۱۱۸، ۶۰-۳۷.
۴. رسو، ژان ژاک (۱۳۸۹). قرارداد اجتماعی. ترجمه مرتضی کلانتریان، تهران: نشر آگاه.
۵. سمیعی اصفهانی، علیرضا، فرحمند، سارا. (۱۴۰۱). جنگ روسیه اوکراین و آینده نظم بین‌المللی. فصلنامه مطالعات آسیای مرکزی و قفقاز، (۲۸) ۱۱۸، ۸۷-۱۱۳.
۶. صفایی پور، مسعود، شنبه‌پور مادون، فرشته. (۱۳۹۹). تحلیل ساختاری توسعه شهری کلانشهر اهواز با رویکرد آینده پژوهی. فصلنامه مطالعات توسعه پایدار شهری و منطقه‌ای، (۱) ۲، ۱-۱۷.
۷. کلانتری، فتح الله، محمدی منفرد، حسن. (۱۴۰۲). نتایج جنگ روسیه و اوکراین در شکل‌گیری نظم نوین جهانی. فصلنامه مطالعات دفاعی استراتژیک، (۲۱) ۹۲، ۲۱۰-۱۷۸.
۸. لیتل، ریچارد. (۱۳۹۸). تحول در نظریه‌های موازنه قوا. ترجمه غلامعلی چگینی زاده، تهران: انتشارات مؤسسه ابرار معاصر.
۹. ماکیاوول، ن. (۱۳۸۴). شهریار. م محمود، چاپ دوم، انتشارات عطار.
۱۰. مصلی نژاد، عباس. (۱۳۹۰). تحلیل سیاست موازنه قدرت ایران در رهیافت رئالیستی و نئولیبرالیستی. پژوهش‌های روابط بین‌الملل، (۱) ۱، ۱۳۱-۱۵۸.

11. Clausewitz, C. (1968). On War, England: Penguin Books, J. J. Graham translation, 1908. Anatol Rapaport, editor Introduction and notes (c) Anatol Rapaport.

12. Kratochvl, P. (2004). The Balance Of Threat Reconsidered: Construction Of Threat in Contemporary Russia. Paper Presented at the Fifth Pan-European Conference Netherlands. Conference Paper. Praha: Institute of International Relations (IIR).

13. Masters, J. (2023). Ukraine: Conflict at the Crossroads of Europe and Russia, Council on Foreign Relations.
14. Oualaalou, D. (2020). The Dynamics of Russia's Geopolitics: Remaking the Global Order. Cham: Springer International Publishing AG.
15. Tumpubolon, M. (2022). Russia's Invasion of Ukraine and its Impact on Global Geopolitics, ESJ European Scientific Journal, ESJ,18 (20): 48-70. <https://doi.org/10.19044/esj.2022.v18n20p48>.
16. Walt, S. M. (1985). "Alliance Formation and the Balance of World Power." International Security 9 (4): 3-43Walt, S. M. (1987). The Origins of Alliances. Ithaca, NY: Cornell University Press.
17. Walt, S. M. (1990). The Origins of Alliances. Ithaca, NY: Cornell University Press.
18. Waltz, K. N. (1979). Theory of International Politics, New York: McGraw-Hill Publishing Company.
19. Welt, C. (2022). Recent developments in the Russia-Ukraine conflict. Washington, D.C: Congressional Research Service.
20. Yetiv, S. (2006). The Travails of Balance of Power Theory: The United States in the Middle East. Security Studies, 15 (1), 70-105.